

РОЗДІЛ IV

Світове господарство й міжнародні економічні відносини

УДК 330.341.1

Я. Мартинюк – здобувач Волинського національного університету імені Лесі Українки

Сутність поняття «інновація» в контексті розвитку транскордонного співробітництва України

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

У статті визначено роль та значення інновації в умовах економіки знань, проведено системне дослідження дефініції поняття «інновація» в контексті розвитку транскордонного співробітництва.

Ключові слова: інновація, транскордонне співробітництво, Європейський Союз, економіка знань.

Мартинюк Я. Сущность понятия «инновация» в контексте развития трансграничного сотрудничества Украины. В статье определены роль и значение инновации в условиях экономики знаний, проведено системное исследование дефиниции понятия «инновация» в контексте развития трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: инновация, трансграничное сотрудничество, Европейский Союз, экономика знаний.

Martyniuk Ya. The Essence of Innovation Concept in the Context of Ukraine Cross-Border Cooperation. The role and importance of innovation in a knowledge economy, systematic research definitions of the term «innovation» in the context of cross-border cooperation are analyzed in the article.

Key words: innovation, cross-border cooperation, the European Union, the knowledge economy.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному світі інновації є основою сучасної стратегії економічного зростання країни, що прямо пропорційно залежить від розвитку регіонів, ступеня їх взаємодії із собі подібними в середині країни та поза її межами. Ця тенденція дає змогу динамічно просуватися в напрямі конкурентоспроможності, вимагає постійного вдосконалення та пошуку нових інноваційних засад транскордонного співробітництва, аби не втратити можливості використання конкурентних переваг від процесу інтеграції України до Європейського Співтовариства.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблематиці інноваційності присвячено чимало праць закордонних та вітчизняних науковців, які акцентують увагу лише на окремих її аспектах залежно від особливостей своєї спеціалізації. Зокрема, варто згадати таких визначних учених, як С. Гомулка, Р. Гріффін, П. Дракер, Ф. Котлер, О. Кузьмін, О. Лапко, С. Марчіняк, В. Федоренко, Дж. Шумпетер. У їхніх працях сутність самого поняття розглянута неповно та потребує певної систематизації. **Мета** статті – провести системне дослідження дефініції поняття «інновація» в контексті розвитку транскордонного співробітництва.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У зв'язку з актуалізацією євроінтеграційних перспектив ми повинні зосередитися на розбудові такої моделі економіки України, в основу якої буде покладено знання та інституційні умови, що сприятимуть розвитку інноваційних засад транскордонного співробітництва. Оскільки інновація – це практичний результат розвитку науки й упровадження знань, а співпраця сусідніх територій по обидва боки кордону – першочерговий активний механізм їх реалізації.

Аналізуючи шляхи розвитку високорозвинених країн, можемо стверджувати, що стратегія конкурентних переваг ґрунтується на основі розвитку економіки знань, яка може забезпечити сталий просторовий розвиток у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Основною парадигмою економіки знань є інновації, які забезпечують конкурентні переваги для більшості країн і суб'єктів світогосподарських зв'язків. Звідси – необхідність у створенні та реалізації інновацій, із випереджаючою методичною підготовкою та необхідністю до їх реалізації.

Упровадження моделі економіки знань конфронтативно впливає на сприйняття інновації й інноваційного процесу в контексті транскордонного співробітництва. Водночас підходи до розуміння понять «інновація» та «інноваційність» значно змінилися протягом останніх років. Це пов'язано здебільшого з розвитком глобалізації, світової конкуренції, а також із широкодоступними й економічно ефективними технологічними рішеннями, які стимулюють суб'єктів міжнародних відносин до пошуку нових джерел конкурентних переваг, що вийшли далеко за рамки традиційних. У сучасному світі поняття конкурентоспроможності та інновацій неодноразово співвідносяться. Їх інтерпретація показує, що сутність обох процесів у багатьох аспектах полягає в доповненні один одного. Саме тому комплексний підхід до аналізу сутності поняття «інновація» дасть змогу зрозуміти її роль у сучасних процесах розвитку.

У контексті ведення господарської діяльності інновація – це рушійна сила розвитку та конкуренції в будь-якому вимірі. В економічному аспекті інновація – це будь-яка діяльність, спрямована на нововведення, новоутворення, оновлення ресурсів, виробничих процесів, видів діяльності, організаційних форм для забезпечення високих кінцевих результатів, що передбачають скорочення витрат або збільшення обсягів виробництва, задовольняючи потреби ринку.

Саме поняття «інновація» увійшло в науку в XIX ст. як необхідний показник розвитку суспільства та окремих його сторін. Спочатку цей термін використовувався в антропології та етнографії при дослідженні процесів змін у культурі, протиставляючись поняттю «традиція», та тлумачився як «упровадження елементів однієї культури до іншої». На початку XX ст. термін «інновація» почали застосовувати в економічних науках, позначаючи ним нові комбінації з наявних елементів, що використовувалися суб'єктами господарської діяльності, виступаючи джерелом підприємницького прибутку. Після кризи 30-х рр. стає популярним поняття «інноваційна політика». Із розвитком інноваційної діяльності трактування поняття «інновація» постійно уточнювали.

Оскільки інноватика не є специфічним явищем, характерним лише для України, варто звернути увагу на світовий науковий доробок. На сьогодні існує чимало інтерпретацій дефініцій поняття «інновація». Деякі вчені, переважно вихідці з країн Європейського Союзу та США (Р. Гріффін, П. Дракер, Ф. Котлер, Е. Роджерс, В. Хартман, Дж. Шумпетер й ін.), сутність та економічний зміст поняття «інновація» трактують по-різному, залежно від об'єкта й предмета свого дослідження.

Першопочатково інноваційну проблематику розглядали з погляду макроекономіки, досліджуючи вплив технологічного прогресу на економічний розвиток. Значно пізніше з'явилася тенденція до мікроекономічних досліджень, де технологічний прогрес почали розглядати як процес, досліджуючи його складові компоненти.

Зазвичай під інновацією розуміють діяльність, пов'язану з удосконаленням наявних або впровадженням нових продуктів чи процесів [12]. Інновація характеризується більш високим технологічним рівнем, новими споживчими якостями продукту або послуги, порівняно з попередніми. Загалом сам термін «інновація» походить із латин. *innovatio* та в буквальному означає *відновлення* (латин. *innovare* – відновлювати, освіжувати).

Аналізуючи різноманітні визначення, наведені в науковій літературі, на нашу думку варто виокремити такі, які найбільш точно дають змогу сформулювати уявлення про розуміння сутності самого поняття «інновація» (табл. 1).

Загалом творцем поняття «інновація», як і теорія економічного розвитку, яка здебільшого ґрунтувалася на інноваційності підприємств, вважається австрійський та американський дослідник Дж. Шумпетер. Саме він виступив автором концепції інновацій, в основі якої покладено ідею про «нові комбінації». Згодом поняття «нові комбінації» замінено на наукову категорію «інновація». Шумпетерівське тлумачення поняття давно вже стало класичним. У предметному розумінні воно трактується досить широко й полягає в такому: упровадженні нового продукту або оновленні вже наявного; упровадженні нової методики виробництва продукції, яка ще не застосовувалася на

практиці; освоєнні нових ринків збуту; винайденні нового джерела сировини або напівфабрикатів; упровадженні нової структури організації [14].

Таблиця 1

Сутність поняття «інновація»*

Автор / Джерело	Визначення
Світова спільнота	
Дж. А. Шумпетер	упровадження нових продуктів, нових методик виробництва, освоєння нових ринків збуту, залучення нових джерел сировини та впровадження нової організації
П. Ф. Дракер	специфічний інструмент у підприємстві, за допомогою якого можливо реалізувати той чи інший новий вид бізнесу чи послуги
Р. В. Гріффін	скеровані зусилля організації в напрямі опанування нових продуктів та послуг, а також нових застосувань уже наявних продуктів і послуг
Ф. Котлер	ідея, товар або технологія, запущені у виробництво й представлені на ринку, які споживач сприймає як абсолютно нові або які володіють унікальними властивостями; будь-які блага, що визнаються як нові
Посібник Осло	упровадження нового або значно вдосконаленого продукту чи процесу, нової маркетингової або організаційної методики на практиці в економіці, організації чи у відносинах із довкіллям
Польські автори	
С. Гомулка	якісні зміни в економіці, пов'язані з виробництвом нового виробу (застосування нового процесу), і сам виріб (процес)
В. М. Грудзевский, І. К. Гейдук	кожна думка, дія або річ, яка є новою, що якісно відрізняється від наявних форм
С. Марчіняк	творчі зміни в соціальній системі, господарській структурі, методиці або в природі
А. Помикальський	усі процеси, пов'язані з науковими дослідженнями й розробками, що спрямовані на застосування та використання ефективних рішень у сфері методики, технологій і організації
А. Марчик	така культурна додаткова вартість (наприклад матеріальна – устаткування, нематеріальна – методика), яка в певних просторових і часових умовах розглядається людьми як нова
Вітчизняні джерела	
О. Лапко	комплексний процес, що передбачає створення, розробку, доведення до комерційного використання й розповсюдження нового технічного або якогось іншого рішення (новації), що задовольняє певну потребу
В. Г. Федоренко	процес, спрямований на створення, виробництво, розвиток та якісне вдосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм
Закон України «Про інноваційну діяльність»	уважають новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно покращують структуру та якість виробництва й (або) соціальної сфери

*складено автором.

У процесі впровадження інновації Дж. Шумпетер виділяв три взаємопов'язані етапи:

- винахід (invention) – пошук можливості використання на практиці нових концепцій, відкриттів та інших результатів науково-дослідної діяльності;
- інновація (innovation) – матеріалізація винаходу (застосування винаходу на практиці);
- імітація (imitation) – безперервні зміни імітаційного й інвенційного характеру [14].

Такий тріступневий поділ акцентує увагу на відмінності між винахідницькою діяльністю та інновацією, яка в цьому трактуванні стосується процесу комерціалізації нового продукту або впровадження нового виробничого процесу. Винаходи, не реалізовані на практиці, у цьому підході не можуть розглядатися як інновації.

У своїй праці «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) автор зазначає, що економічна кон'юнктура не може тривати вічно. Потік винаходів закінчується, що призводить до порушення загальної рівноваги та, в підсумку, зумовлює економічну кризу, яка знищує найменші підприємства, які не є

конкурентоспроможними та не розвиваються паралельно інноваційному процесу. Такої ж думки й американський науковець Дж. Ю. Штігліц, який акцентував увагу на надмірності інновацій у банківській сфері, що призводило до занедбання інших, не менш важливих секторів економіки, у яких інновації були просто необхідними. Цей приклад показує, що інколи інновації можуть ставати руйнівними.

Шумпетерівське класичне визначення поняття «інновація», прихильником якого також є визначний учений Ла Герре, проіснувало до часів Другої світової війни. Одночасно зі зміною структури господарства та зменшення частки промисловості виникають нові концепції.

Із продуктивним розвитком сфери послуг у 80–90-х рр. ХХ ст. предметна сфера інновацій значно розширюється та виходить далеко за межі наявної методики. У зв'язку зі збільшенням тематичного інтересу починає з'являтися чимало дефініцій, що дають змогу інтерпретувати поняття «інновація» в широкому та вузькому аспектах.

Із розвитком наукової думки, поняття, відмінне від терміна Дж. А. Шумпетера, згодом запропонував Р. Джонсон, який зауважував, що інновація стосується не лише першого застосування виробу чи методики виробництва, а й також усіх наступних застосувань іншими фірмами й підприємствами, сферами економіки чи країнами.

Ф. Котлер підійшов до сутності інновацій із погляду маркетингу. Він уважав позитивним, якщо якийсь товар, послугу або ідею будь-хто вважає новою. Ідея могла б уже існувати протягом тривалого періоду, проте для цієї особи вона повина бути новою, тобто являти собою інновацію [10]. Це досить обширний підхід до визначення поняття «інновація», проте в такому ж аспекті його висвітлював П. Ф. Дракер, який убачав інновацію в кожній новизні [7].

Р. В. Гріффін за інновацію сприймав зусилля організації в напрямі опанування новими продуктами та послугами або нових методів використання уже наявних продуктів чи послуг [1].

Такі вчені, як А. Й. Герман, Е. Хаген, Й. Паркер, П. Р. Вайтфілд, теж чимало праць присвятили теоретичному осмисленню інновації. Досить цікавим є визначення, на нашу думку, авторство якого належить П. Р. Вайтфілду. Він розглядав інновацію як складні послідовні дії, пов'язані із розв'язанням певної проблеми, у результаті чого постає комплексна й цілковито опрацьована новизна. Серед представників вузького розуміння поняття «інновація» варто виокремити С. Кузнеця, Х. Фрімана та Е. Менсфілда. Найбільш удалим є визначення Х. Фрімана, який в інновації вбачав перше комерційне запровадження нового продукту, процесу або устаткування.

Інтенсивні дослідження на інноваційну тематику в Польщі розпочалися у 60-х рр. ХХ ст., однак в економіці, через брак автентичних ринкових механізмів розглядалися передусім виключно в технічному аспекті. Із польських дослідників того періоду варто виокремити К. Вандельта, Й. Чупява, Л. Пясечного, Й. Венцковського, Б. Федора, С. Каспшика, Л. Бяволоня, З. Петрусінського, В. Спруха та З. Мадея.

Згідно з З. Петрусінським інновація – це зміни, які уведені цілеспрямовано людиною або розроблені за допомогою кібернетики й полягають у зміні наявного стану речей іншими, достатньо оціненими з урахуванням певних критеріїв, що, у підсумку, приводять до прогресу [11]. Із погляду сьогодення це визначення досить актуальне. Відмінну від усіх інших авторів концепцію запропонував З. Мадей, який визнавав за інновацію зміни, що необов'язково є позитивними.

Подальші теоретичні підходи до трактування категорії «інновація» на теренах Польщі формувалися під впливом трансформаційних тенденцій, які спостерігалися в 70-х рр. ХХ ст. у Пн. Америці та Зх. Європі. До представників цього напрямку варто віднести таких світових учених, як П. Ф. Дракер, Ф. Котлер, Р. В. Гріффін, М. Е. Портер. Польська наукова спільнота в цьому аспекті була представлена працями С. Марчіняка, І. К. Хейдука, В. М. Грудзевського, А. Помикальського та С. Гомувки.

Характерною ознакою інновації С. Гомулка й С. Марчіняк вважають творчі зміни в господарській системі. Проте В. М. Грудзевський та І. К. Гейдук за інновацію вважають кожен нову думку, дію або річ. Та найбільш ґрунтовно це поняття окреслив А. Помикальський, який зазначає, що інновація – це всі процеси, пов'язані з науковими дослідженнями та розробками, які спрямовані на застосування й використання ефективних рішень у сфері методики, технологій та організації [13].

Польський економіст М. Хучек характеризує інновацію в трьох напрямках: функціональному, атрибутивному, предметному. При функціональному підході інновації розглядаються як процес

свідомого здійснення змін у техніці, технології, організації праці. За атрибутивного підходу інновації вивчаються як одна з можливих реакцій підприємства на суспільні потреби. Інновації при предметному підході полягають у впровадженні нової сировини, матеріалів, інструментів [6].

Отже, трактування поняття «інновація» в цей період у вузькому розумінні дає змогу сприймати його як просто винахід, який має своє призначення, може управляти всім процесом управління, включаючи низку заходів, що призводять до створення, розвитку та впровадження нової додаткової вартості продукту чи нових комбінацій засобів і ресурсів, які є новими для інституції, що їх створила або впровадила. Натомість, у більш ширшому аспекті інновації включають у себе також застосування тієї додаткової вартості вже наявними або новими ринковими партнерами, а також можуть бути результатом співпраці певної групи підприємств.

Подальша конфронтація різних дефініцій поняття «інновація» вказує на велику кількість аспектів, що впливають на її зародження та розвиток. Відповідно до термінології посібника Осло, де зазначається, що інновація – це впровадження нового або значно вдосконаленого продукту чи процесу, нової маркетингової чи організаційної методики на практиці в економіці, організації чи у відносинах з навколишнім середовищем. Ураховуючи, що інновація складається з безлічі наукових (дослідних), технічних, організаційних, фінансових і торгових (комерційних) заходів, метою яких є опрацювання й упровадження нових або значно вдосконалених продуктів і процесів, деякі з цих заходів обов'язково повинні бути інноваційними за своєю суттю, а решта – можуть не і не містити новизни, проте необхідні для застосування в процесі розробки та реалізації інновацій [12]. Цей аспект трактування поняття «інновації», на нашу думку, є найбільш прийнятний.

Проте, вважаємо, що інновація – це, передусім, упровадження нового або значно вдосконаленого продукту чи процесу, методики на практиці, які частково чи повністю володіють унікальними властивостями та спрямовані на підвищення додаткової вартості суб'єкта спрямування.

У працях економістів радянського періоду жодного разу не використано такі категорії, як «інновація» й «інноваційна діяльність». Лише з розпадом колишнього Радянського Союзу та розвитком ринкової економіки в нашій державі ситуація в цьому напрямі докорінно змінилася: з'явилися наукові праці й публікації вітчизняних учених щодо проблем інновацій та інноваційного розвитку. Подібна зацікавленість інноваційною проблематикою еволюціонувала впродовж декількох років, відповідно до того, як змінювався розвиток світової економіки. Серед сучасних вітчизняних науковців, які присвятили свої дослідження цій тематиці, варто виокремити Г. Альтшуллера, В. Кузьменка, О. Лапко, І. Макаренка, О. Трофимчук, В. Федоренка та ін., які поняття «інновація» інтерпретують різнобічно, здебільшого як: 1) нововведення в галузі техніки, технології, організації праці або управління, засноване на використанні досягнень науки й передового досвіду; кінцевий результат інноваційної діяльності; 2) нову техніку, технологію, що є результатом досягнень науково-технічного прогресу.

Зокрема, О. Лапко зазначає, що інновація – це комплексний процес, що передбачає створення, розробку, доведення до комерційного використання та розповсюдження нового технічного або якогось іншого рішення (новації), що задовольняє певну потребу [3].

В. Г. Федоренко приймає за інновацію процес, спрямований на створення, виробництво, розвиток та якісне вдосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм [5].

Досить цікавим є визначення Г. С. Альтшуллера, який вважає, що необхідною складовою частиною інновації є творчі процеси, та підкреслює зв'язок інновацій із креативністю. Саме тому автор трактує поняття «інновація» як складне явище й певний набір навичок, відмінних за способом організації, синтезом і впровадженням знань, осмислення світу та створення нових ідей, перспектив, реакцій і продуктів.

Хоча на пріоритет формування розвитку інновацій указують чимало сучасних законодавчих та нормативних документів, а саме: Закон України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» тощо, найбільш повно трактування поняття «інновація» відображено в Законі України «Про інноваційну діяльність» (від 04.07.02 р. № 40-IV), де інноваціями вважають новостворені (застосовані) й (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно покращують структуру та якість виробництва й (або) соціальної сфери [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, різнобічне розуміння сутності поняття «інновація» дає підставу виокремити інновацію як результат і процес. Інновація як результат – це будь-які товари, послуги, ідеї, які сприймаються суспільством як нові. Інновація як процес уключає в себе створення ідеї, проведення наукових досліджень і розробок, виробництво, маркетинг та розповсюдження. Інноваційний процес являє собою послідовність взаємопов'язаних дій, від зародження ідеї до її реалізації й оприлюднення, спрямований на виробничу, технологічну, організаційну або суспільну зміну. Інновація – це, передусім, інтегрований процес, що поєднує в собі три сфери (науку, техніку та виробництво).

Список використаної літератури

1. Гріффін Р. Основи менеджменту / Рікі В. Гріффін, В. Яцура. – Л. : БаК, 2001. – 605 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV. // Відомості Верховної Ради. – № 36. – 2002 р. – С. 882-892.
3. Лапко О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / Лапко О. О. – К. : Ін-т екон. прогноз., 1999.
4. Проблеми становлення інноваційної політики в Україні / Макаренко І. П., Трофимчук О. М, Кузьменко В. П. [та ін.] ; за заг. ред. І. П. Макаренка. – К. : УІНСіР : Ін-т еволюц. економіки, 2004. – 124 с.
5. Федоренко В. Г. Інноваційна і інвестиційна стратегія України / В. Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2003. – № 8. – С. 16–27.
6. Хучек М. Инновации на предприятиях и их внедрение / М Хучек. – М. : Луч, 1992.
7. Drucker P. Management, Tasks, Responsibilities, Practices, Harper and Row / Drucker P. – New York, 1974.
8. Gomułka S. Teoria innowacji i wzrostu gospodarczego / S Gomułka. – Warszawa : Wydawnictwo CASE, 1998. – S. 17–20.
9. Grudzewski W. M. Przedsiębiorstwo przyszłości / W. M. Grudzewski, I. K. Hejduk. – Warszawa : Difin, 2000. – S. 138–140.
10. Kotler Ph. Marketing. Analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola / Kotler Ph. – Warszawa : Felberg, 1999. – S. 322.
11. Marciniak S. Innowacje i rozwój gospodarczy / Marciniak S. – Warszawa : Kolegium Nauk Społecznych i Administracji Politechniki Warszawskiej, 2000. – S. 11–18.
12. Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – A joint publication of OECD and Eurostat, 2005.
13. Pomykalski A. Zarządzanie innowacjami / Pomykalski A. – Warszawa ; Łódź : PWN, 2001. – S. 10–15.
14. Schumpeter J. A. Teoria rozwoju gospodarczego / Schumpeter J. A. – Warszawa : PWN, 1960. – S. 60.

Статтю подано до редколегії
11.06.2012 р.

УДК 339.9

Г. О. Бак – аспірант Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України

Значення транснаціональних корпорацій у міжнародному поділі праці

Роботу виконано у відділі глобальних проблем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Відображено зміни глобального середовища, які полягають в економічному зростанні держав із новими ринками, розвитку наукового та освітнього потенціалів цих країн, посиленні значення глобальних інноваційних мереж у створенні нововведень, що вплинули на організацію діяльності ТНК і в результаті стали причиною формування нового етапу розвитку міжнародного поділу праці після світової кризи 2008–2009 рр. Показано значення компаній азійського походження в процесах розробки інновацій. Одночасно зазначено, що створення ключових технологій ТНК розвинених країн на території країни розміщення материнської компанії